

Rede en experiment

De cultuurstroom die zich in de 18e eeuw over Europa verspreidde, noemt men de Verlichting, in het Duits Aufklärung of in het Engels Enlightenment. Deze 18e-eeuwse cultuur vulgariseert zich, d.w.z. ze richt zich tot de massa van de bevolking. Tevens staat ze terughoudend, ja zelfs vijandig tegenover elke godsdienst, en vooral tegenover het katholieke geloof. Juist door die twee elementen onderscheidt ze zich van de cultuur der 17e eeuw. Reeds bij het einde van de 17e eeuw kwamen de eerste uitingen van de Verlichting in Frankrijk op, hoewel de ideologische oorsprong ervan in Engeland moet worden gezocht. Frankrijk speelde echter bij haar verspreiding de belangrijkste rol. Drie feiten zijn daarvoor verantwoordelijk. Eerst en vooral was de reactie tegen het absolutistische en strenge regime van Lodewijk XIV geweldig; na een langdurige onderdrukking uitte zich de vrijheid van denken met des te meer kracht. Verder leefde er in Frankrijk een menigte talentvolle schrijvers, die in hun werken de nieuwe theoriën verdedigden. Ten slotte is er nog de uitstraling van de Franse taal, die veel meer

werd gelezen dan het Engels. Montesquieu, Voltaire, Jean-Jacques Rousseau en de Encyclopedisten, onder wie vooral Diderot en D'Alembert, waren de belangrijkste leiders van de beweging. Voltaire (1694-1778), dichter, historicus, polemist, essayist en briefschrijver, is wellicht de meest gekende. Hij was de gunsteling van vele koningen, onder meer van Frederik II van Pruisen en Katharina de Grote van Rusland. Dank zij zijn groot schrijverstalent, zijn briljante geest en zijn gevatte, bijtende ironie, oefende hij een ware intellectuele dictatuur over het 18e-eeuwse Europa uit. Zijn "Dictionnaire philosophique" is de vrucht van een halve eeuw strijd tegen de godsdienstige onverdraagzaamheid en het bijgeloof. Het geeft een duidelijk beeld van wat wij nu het Voltairianisme noemen, t.t.z. een geest van verzet tegen iedere geopenbaarde godsdienst, vijandschap tegenover elke vorm van klerikale organisatie en overheersing van het niet aanvaardbare van het bovennatuurlijke. Montesquieu's "Lettres Persanes" zijn een satire op de zeden en de maatschappij van zijn tijd. In zijn "Esprit des Lois" maakt hij een vergelijking tussen de instellingen van verschillende landen en stelt het Engelse parlementarisme als voorbeeld.

Het "Contrat Social" van Jean-Jacques Rousseau legt de basis voor een democratische staat en rechtvaardigt tevens de revolutie. Zijn "Emile" verdedigt een nieuwe pedagogie. Vermeldenswaard is ook nog Condorcet, die in zijn werk "Esquisse d'un tableau des progrès de l'esprit humain" heel de ideologie van de filosofen samenvat.

In Italië kwam J.B. Vico tot een nieuwe opvatting van de geschiedenis. Hij benaderde ze vanuit

filosofisch standpunt en deelde ze in drie tijdperken in: de periode van God, die van de held en die van de mens. Een nieuw strafrecht werd voorgesteld door de jurist Beccaria, die pleitte voor de afschaffing van de foltering en de doodstraf.

De 18e-eeuwse wijsbegeerte steunde op de rede en de ondervinding; langs die weg zocht ze de waarheid. Hierbij was het Franse proza slechts een werkinstrument om de ideeën te verspreiden. Condillac zegde dat "de redeneerkunst zich bepaalt tot een goede taal" en Rivarol getuigt "wat niet Frans is, is niet duidelijk". De filosofie kenmerkt zich tevens door een ware verering van de natuur, die bijna als een eeuwige en onveranderlijke godheid wordt aangezien. De filosofen weren elke theologische opvatting en maken de moraal los van de godsdienst. "Leven volgens de natuur" wordt nu de morele gedragsregel, die het best met de rede in overeenstemming te brengen is. Vooral Jean-Jacques Rousseau propageerde deze leer. Uit die idee groeide de theorie van de "Goede Wilde": de primitieve mensen en de "wilden" uit de onbeschaafde landen waren minder verdorven dan de beschaafden, omdat ze dichterbij de natuur leefden. Op economisch plan had deze terug-naar-de-natuur-beweging voor gevolg, dat men meer aandacht ging besteden aan de landbouw. Het mercanti-

In de 18e eeuw ontwikkelt zich een nieuwe ideeënstroom: de Verlichting. De mens maakt zich los van de godsdienst en legt vooral de nadruk op de rede en de terugkeer naar de natuur. Op economisch gebied trekt vooral de landbouw de aandacht, terwijl ook de positieve wetenschappen een nieuwe richting opgaan. In Engeland ontstaat het genootschap der vrijmetselaars en in Frankrijk viert het mondaine leven hoogtij in de talrijke salons.

listisch stelsel had lange tijd de nadruk gelegd op de handel en de landbouw verwaarloosd. Nu echter leverden een groep economen, fysiocraten genaamd, kritiek op die doctrine. Ze eisten de afschaffing van het mercantilistisch systeem en vroegen een regime van vrije produktie. "Laissez faire, laissez passer" was hun leuze.

De filosofen geloofden in een maatschappij, waarin alle mensen goed zouden zijn en waar rechtvaardigheid en welvaart heersten.

De Verlichting kende ook de doorbraak van de positieve wetenschappen: wiskunde, sterrekunde, natuurkunde en scheikunde. Het waren respectievelijk Newton, Herschel, Franklin en Lavoisier, die deze wetenschappen op moderne banen leidden.

De 18e eeuw was een eeuw van verzet tegen het koninklijk absolutisme, tegen de katholieke kerk, tegen allerlei misbruiken en tegen elke vorm van onderdrukking van

het individu; ze was tevens een eeuw van strijd voor vrijheid, voor verdraagzaamheid en voor de terugkeer naar de natuur. Slechts enkele filosofen waren werkelijk atheïst (= volledig tegen elke religie gekant), maar de meesten waren deïsten, voorstanders van een natuurgodsdienst. Hun ideeën vindt men terug bij de vrijmetselaars, bij het begin van de eeuw in Engeland ontstaan en ingericht onder de vorm van een geheim genootschap. Vorsten als Frederik II, edelen, militairen, burgers en ook vele wetenschapsmensen en letterkundigen sloten zich hierbij aan. Lessing, Goethe, Herder, Mozart, Voltaire en Franklin waren ook lid van dit genootschap. De vrijmetselaars toonden een grote liefde voor de mensheid, al beperkte die zich in feite tot de hogere kringen. Voor het volk, de boeren en de arbeiders hadden ze zeer weinig belangstelling. Deze ideologische beweging kenmerkte

het morele en politieke bewustzijn van Europa op de vooravond van de Franse Revolutie. Ook het gezelschapsleven nam in de 18e eeuw een grote uitbreiding. Het mondaine leven vierde hoogtij in casino's, in bad- en kuuroorden als Bath en Spa, in café's en gespecialiseerde eethuizen, in de kastelen en vooral in de salons. De salons waren over geheel Frankrijk verspreid en vormden echte centra van geestesleven. Kunstenaars en geleerden waren er veelvuldige en graag geziene gasten. De vrouwen speelden er een belangrijke rol: ze leidden de gesprekken en beschermden kunstenaars en schrijvers. Sommige salons hadden grote invloed op de letterkunde, de politiek en de kunst. Deze van Mevrouw du Duffand, Mevrouw Geoffrin en Juffrouw de Lespinasse te Parijs en van lady Townshend en Lord Egmont te Londen behoren tot de meest gekende.

